

**Проблеми трактування сутності категорії
„доходи державного бюджету”**

Постановка проблеми. Дослідження проблем формування дохідної частини Державного бюджету України викликало і викликає інтерес, насамперед тому, що доходи надають державі можливість впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Акумулявання частини валового внутрішнього продукту та національного багатства у державному бюджеті дає змогу забезпечувати економічну та соціальну стабільність в державі, проводити єдину фінансову політику, забезпечувати перерозподіл коштів на користь пріоритетних галузей економіки, вирішувати проблеми соціального захисту населення тощо. Тому дослідження, присвячене з'ясуванню проблеми трактування сутності категорії „доходи державного бюджету”, є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним розробленням проблем формування доходів Державного бюджету України приділяли увагу такі провідні вітчизняні науковці, як М.Азаров, В.Беседін, Й. Бескид, С.Буковинський, О.Василик, С.Гасанов, Т.Єфименко, В.Кудряшов, І.Луніна, Ц.Огонь, В.Опарін, В.Островецький, К.Павлюк, А.Соколовська, В.Федосов, І.Чугунов, С.Юрій та ін.

Серед останніх досліджень з цієї теми, слід відзначити монографію "Доходи бюджету України: теорія та практика" (Ц.Г. Огонь) [1]. У монографії не лише висвітлено теоретичні основи і практика формування доходів бюджету, а й запропоновано нові підходи у формуванні доходів, принципи і критерії визначення пріоритетності у розвитку бюджетної політики.

Водночас, існують різні підходи до трактування сутності категорії „доходи державного бюджету”.

Мета статті – дослідити проблеми трактування сутності категорії „доходи державного бюджету” та дати власне визначення зазначеної категорії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження суті доходів державного бюджету доцільно розпочати з дослідження таких понять як „державні доходи” та „доходи бюджету”. На перший погляд, ці фінансово-економічні категорії сприймаються як синоніми.

Виникнення фінансової науки відносять до середини XV століття [2, с. 82]. Саме в цей час стало можливим створення державою грошових фондів для виконання своїх основних функцій. Проте, майже на тисячоліття раніше, зокрема у Стародавньому Римі, поряд з натуральними повинностями стягували податки у грошовій формі, а також грошові виплати на утримання армії.

Відомий грецький вчений Ксенофонт (434-335 роки до н.е.) написав працю „Доходи Афін”, в якій визначено засоби збільшення доходів цього міста. Ксенофонт, як одним з джерел поповнення казни, рекомендував правителям здавати в оренду державне майно для одержання додаткових доходів.

У творах Платона «Про закони» і Аристотеля «Риторика» зазначено, що прибутки держави необхідно збільшувати або зменшувати залежно від потреб.

Перший державний кошторис було складено за часів імператора Августа. Кошторис вміщував розпис прибутків від регалій і подушного прибутку з провінцій. Перші відомості про загальнодержавний кошторис доходів і видатків Росії, а також про міські кошториси датуються 1645 роком [3, с. 8]. Проте перший розпис державних доходів у Росії був складений 1722 році на 1723 рік. Основними джерелами формування доходів бюджету були подушні податі, козацькі збори та митні доходи.

Незважаючи на те, що поняття "доходи бюджету" використовують та досліджують більше, ніж два тисячоліття, існують різні підходи щодо його трактування.

У складеному канадськими авторами "Словнику термінів і понять із державного управління, політики і політичної науки" державні доходи (revenue) визначені як "всі грошові суми від податків або інших зборів, обов'язкових платежів, процентів

по позиках, видачі ліцензій і т. п., що надходять до консолідованого фонду державних доходів" [4, с.370].

На думку Ц.Г.Огня, „фінансові ресурси, які акумулюються у державних фондах, за своїм змістом, формою і призначенням виступають як державні доходи” [1, с.155].

Вчений зазначає, що „державні доходи формуються в процесі функціонування і розвитку економічних відносин на усіх стадіях розширеного відтворення і є основою організації діяльності держави, а їх формування та мобілізація є прерогативою державних органів влади.

Необхідність мобілізації державних доходів обумовлена потребою суспільства у фінансових ресурсах з метою здійснення суспільних видатків для забезпечення виконання загальнодержавних функцій. Це перш за все, - забезпечення суверенітету і обороноздатності країни, виконання соціальних зобов'язань з метою дотримання прав людини, видатки на освіту, охорону здоров'я, культуру, здійснення необхідних видатків для регулювання розвитку економіки і підтримки вітчизняного виробництва, здійснення інших видатків "[1, с.155].

А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк та Т.С. Смовженко у „Фінансовому словнику” дають таке визначення державним доходам: „сукупність різних видів грошових надходжень до фондів держави, що використовуються для виконання нею своїх завдань і функцій” [5, с.137].

П.М. Леоненко, П.І. Юхименко та А.А. Ільєнко вважають, що „державні доходи – це всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, залечення яких передбачено законодавством України” [6, с.137].

О.Р. Романенко зазначає, що „державні доходи являють собою ту частину грошових відносин з приводу розподілу і перерозподілу ВВП, котра пов'язана з формуванням доходів одного з головних суб'єктів розподільчих відносин – держави. За матеріальним змістом державні доходи – це сума коштів, що мобілізуються державою на забезпечення своєї діяльності [7, с. 96].

За порядком формування державні доходи поділяються на централізовані і децентралізовані. До централізованих доходів належать кошти, призначені на

формування централізованих грошових фондів — державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, Фонду сприяння зайнятості населення та інших. Децентралізовані доходи — це доходи державних підприємств, установ, організацій, що формуються переважно за рахунок їхнього прибутку [5, с 137].

На основі поділу державних доходів, що наведене у „Фінансовому словнику” можна побудувати схему складових державних доходів (рис. 1)

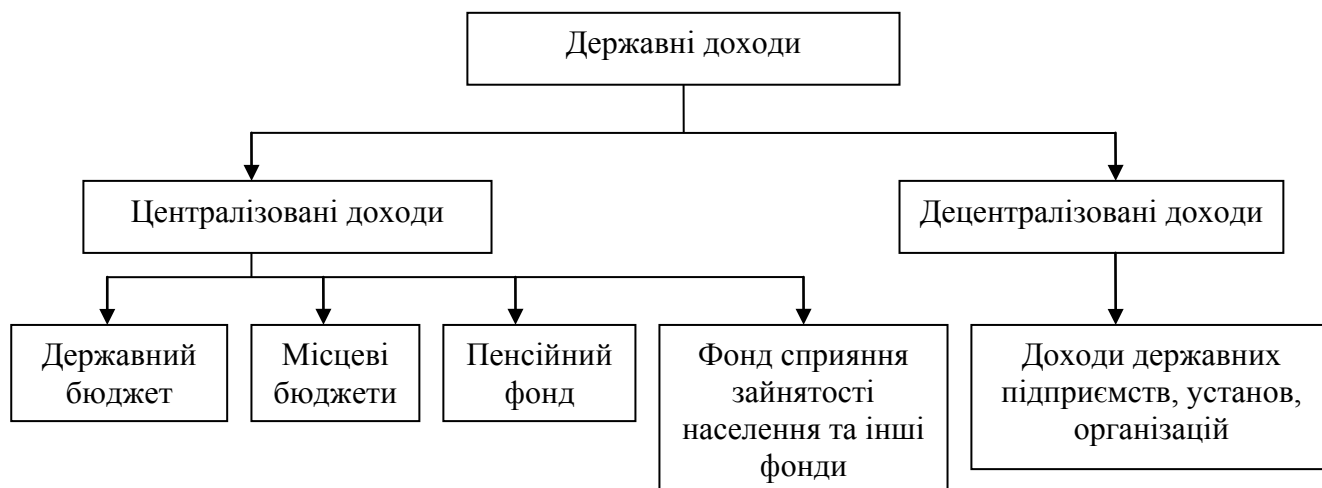

Рис. 1. Склад державних доходів за порядком формування

Отже, на основі аналізу наведених трактувань сутності категорії „державні доходи”, ми дійшли висновку, що державні доходи – це сукупність різних видів грошових надходжень до держави, що використовуються для виконання нею своїх завдань і функцій

Наступною категорією, що являється складовою державних доходів, являється „доходи бюджету”.

В офіційних документах, зокрема в Бюджетному кодексі України дається таке визначення: „доходи бюджету - усі податкові, неподаткові й інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України” [8, с. 5].

На нашу думку, дефініція, зазначена в Бюджетному кодексі України, не повністю відображає сутність категорії „доходи бюджету”. Тому що не вказано на джерела формування на напрями використання доходів бюджету.

А.М. Бабич та Л.Н. Павлова зазначають, що „доходи бюджету — це частина національного доходу, яка підлягає централізації до бюджетів різних рівнів” [9, с. 82].

С.І. Юрій та Й.М. Бескид зауважують: доходи бюджету — це частина централізованих ресурсів держави, які потрібні для виконання нею функцій” [10, с. 11].

І.Я. Чугунов вважає, що „доходи бюджету є економічними відносинами, які виникають між державою та підприємствами, організаціями й громадянами в процесі формування бюджетного фонду” [3, с. 14].

В.Федосов, В.Опарін, Л.Сафонова А.Бабич вважають, що „доходами бюджету є ті кошти, що надходять державі у постійне користування на безповоротній основі” [11, с. 56].

На нашу думку, визначення провідних вчених не повністю відображають сутність категорії „доходи бюджету”, тому що А.М. Бабич та Л.Н. Павлова не вказують на мету централізації коштів та основні її методи; І.Я. Чугунов звертає увагу на суб’єктів економічних відносин щодо формування доходів бюджету, проте не вказують на мету формування бюджетного фонду.

В.М. Родіонова визначає доходи бюджету як „економічні відносини, що виникають у держави з підприємствами, організаціями і громадянами в процесі формування бюджетного фонду країни. Формою прояву цих економічних відносин є різні види платежів підприємств, організацій, населення до бюджету, а їхнім матеріально-речовим втіленням — кошти, що мобілізуються до бюджетного фонду” [12, с. 239].

На думку К.В. Павлюк, „доходи бюджету — це частина фінансових ресурсів держави, що створюються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у бюджетному фонді для забезпечення соціальних і економічних потреб держави” [9, с. 83].

Ц. Огонь у монографії „Доходи бюджету України: теорія та практика” зазначає, що „доходи бюджету необхідно розглядати, по-перше, як фінансові ресурси,

сформовані на казначейському рахунку держави в процесі розподілу і перерозподілу ВВП та мобілізації податків, зборів і обов'язкових платежів до бюджету.

По-друге, за своїм змістом і призначенням сформовані доходи бюджету проходять наступний етап у бюджетному процесі, на якому відбувається розподіл і спрямування доходів бюджету на здійснення державних видатків з метою виконання зобов'язань держави” [1, с. 153].

Категорію „доходи бюджету”, на нашу думку, необхідно ототожнювати з категорією „доходи зведеного бюджету”, тому доходи бюджету, відповідно до структури бюджетної системи, поділяються на:

- доходи Державного бюджету України;
- доходи місцевих бюджетів.

А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк та Т.С. Смовженко у „Фінансовому словнику” дають таке визначення: „доходи державного бюджету - це здійснювані на підставі правових норм обов'язкові і добровільні надходження до бюджету, що використовуються державою для виконання нею своїх функцій” [5, с. 137].

В.П. Бабич та І.В. Сало вважають, що „доходи державного бюджету – частина грошових відносин, що стосуються розподілу вартості валового внутрішнього продукту, що використовуються державою для виконання своїх функцій і утримання державного апарату” [13, с. 24].

Як зазначає Ю.В. Пасічник, „доходи Державного бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій. Доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають в процесі стягнення бюджетних платежів” [14, с. 362].

Деякі вчені (І.О. Петровська та Д.В. Клиновий) використовують поняття „прибутки Державного бюджету”, що означає „обов'язкові і добровільні надходження в Державний бюджет, що зараховуються в бюджет на основі правових норм і використовуються державою для здійснення її функцій” [15, с. 106].

Висновки. Дослідження категорії „доходи державного бюджету” дає змогу зробити висновки, що доходи державного бюджету є складовою доходів бюджету, які, в свою чергу, входять до складу державних доходів.

Визначення сутності категорії „доходи державного бюджету” повинно включати наступні складові:

- розподіл та перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту;
- мета формування доходної частини державного бюджету - для виконання державою своїх функцій;
- законодавча врегульованість процесу формування доходів державного бюджету.

На нашу думку, доходи державного бюджету — це частина фінансових ресурсів держави, що створюються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у державному бюджеті на основі правових норм та для виконання державою своїх функцій.

Література

1. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: Монографія. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2003. — 580 с.
2. Василик О.Д. Фінансова наука // Фінанси України. — 2001. — № 1. — с.3-10
3. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. — К.: НІОС, 2003. — 488 с.
4. Lexicon of Terms and Concepts in Public Administration, Public Policy and Political Science// Ed. by S. Badger, M. Bejzuk, S. Christianson a.o. — Kyiv: Osnovy Publishers, 1994. — 441p.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. — 4-те вид., випр. та доп. — К.: Т-во „Знання”, КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. — 566 с.
6. Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. та ін. Теорія фінансів: Навчальний посібник / За загальною ред. О.Д. Василика. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 480 с.

7. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. — К: Центр навчальної літератури, 2004. — 312 с.
8. Бюджетний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 20 лип. 2005 р. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. — 84 с.
9. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Монографія. — К.: НДФІ, 2006. — 584 с.
- 10.Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України: Навчальний посібник. — К., НІОС. 2000. — с. 400
- 11.Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. - 864 с.
- 12.Финансы / В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.; Под ред. В.М. Родионовой. — М.: Финансы и статистика, 1985. — 310 с.
- 13.Бабич В.П., Сало И.В. Государственное управление финансами в рыночной экономике. — К.: УкрИНТЭИ. — 1994. — 100 с.
- 14.Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2003. — 523 с.
- 15.Петровська І.О., Клиновий Д.В. Фінанси (з елементами статистики фінансів). Навчальний посібник. — К.: ЦУЛ. - 2002. — 300 с